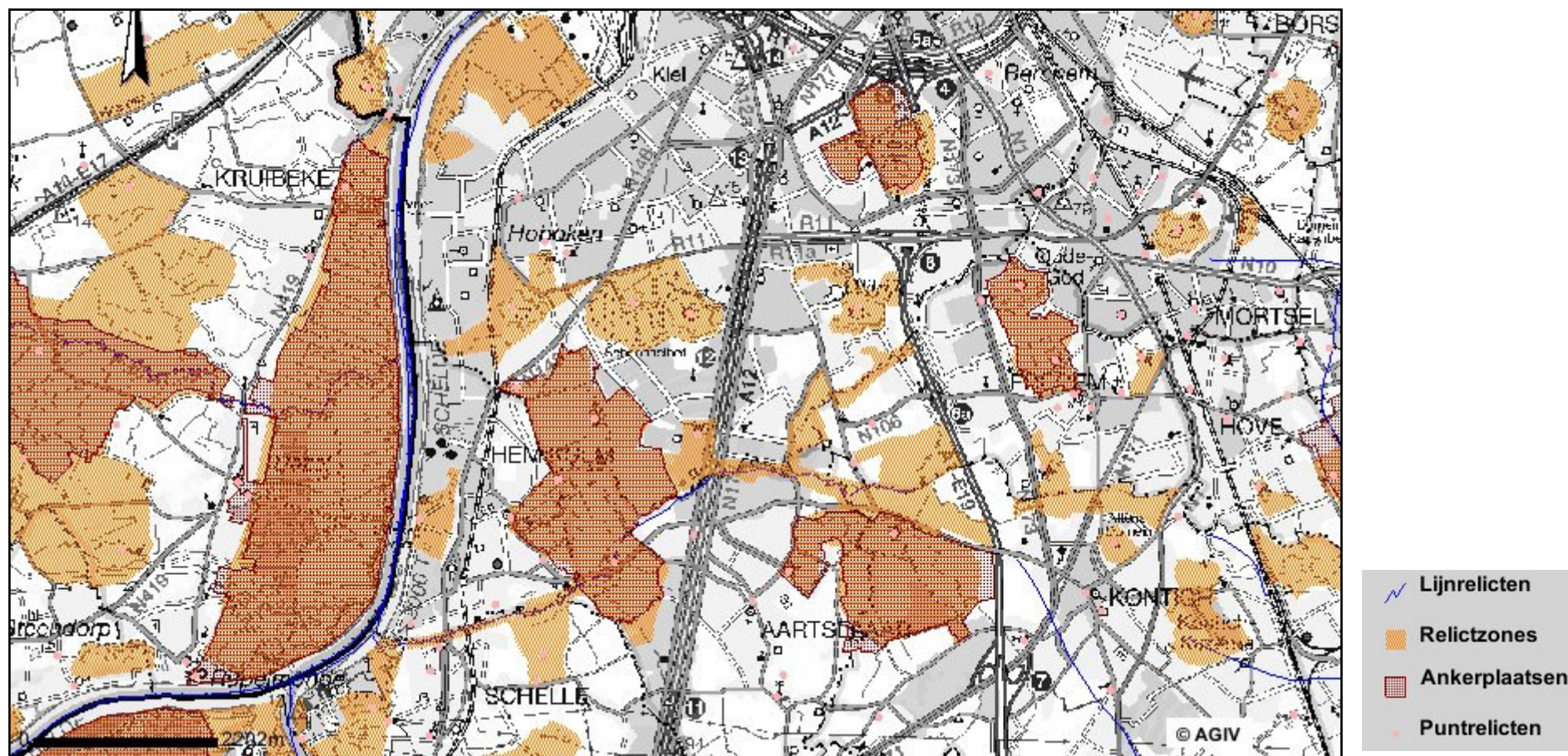

BIJLAGE 8: DISCIPLINE LANDSCHAP

Figuur 8.1 Overzicht van het beschermd ergoed (landschappen en dorpsgezichten) (Bron: GISVlaanderen)

Figuur 8.2 Overzicht van relictzones en ankerplaatsen in de omgeving van CCE-Wilrijk (Bron: GISVlaanderen)

1 BEZIENSWAARDIGHEDEN IN WILRIJK

1.1 Bist en onmiddellijke omgeving

- Districtshuis (1871-'73): beschermd monument, voormalig gemeentehuis, adres: Bist 1.
- Kasteel Ieperman: voormalig hof van plaisantie, later Rijksmiddelbare school, vandaag Faculteit voor Vergelijkende Godsdienstwetenschappen (FVG), is gelegen aan de oostzijde van de Bist, ingang via Sint-Bavostraat.
- De Kaeck (1697): beschermd monument, waterpomp bekroond met schandpaal (kaak), staat aan de noordzijde van de Bist.
- Monument van Pater Constant de Deken (1904): missionaris-ontdekkingsreiziger (°1852-+1896), bronzen beeld van Jean Herain, staat aan de oostzijde Bist.
- Kern: kreeg de eerste prijs van een architectuurwedstrijd (1961), verkeersvrije straat met winkelcentrum met moderne hoogbouw (1970) en cultuurcentrum De Kern met polyvalente zaal.
- Beeld 4 geiten (1991): bronzen monument met vier levensgrote geiten dat verwijst naar de spotnaam 'Geitedorp' voor Wilrijk en 'Geitekoppen' voor de Wilrijkenaars, gemaakt door beeldhouwer Ronald De Winter; staat in de Kern.
- Beeld Lange Wapper met geit (1991): De mytische figuur, kwelduivel en Wilrijkse ereburger Lange Wapper wijst in de richting van het verre Antwerpen. De geit, Wilrijks symbool bij uitstek, wendt haar blik af van de stad. Staat in het plantsoen op de hoek van de Doornstraat met de Oudestraat.
- Sint-Bavokerk: beschermd monument met merkwaardige toren uit 1729 en interessant interieur met beschermd orgel, reeds vermeld in de elfde en twaalfde eeuw, staat in de Sint-Bavostraat.
- Beeld Sint-Bavo (1965): afgebeeld als ridder en monnik, bronzen beeld van Lode Eyckermans, staat in het plantsoen voor de Sint-Bavokerk.
- Calvarie: compilatie van een stenen beeldengroep (1785) afkomstig van een praalgraf aan de achterzijde van de kerk en een gietijzeren kruis (niet gedateerd), afkomstig van het voormalig kerkhof aan de Jules Moretuslei, staat in het plantsoen voor de Sint-Bavokerk en tegen het Steytelinckpark.
- Pastorie (achttiende eeuw): verbouwd in 1843 en 1873, volledig gerestaureerd in 1992, staat in de Sint-Bavostraat tegenover de Kerkhofstraat.
- Kasteel Steytelinck met park: voormalig hof van plaisantie, herbergt nu een taverne-restaurant, het heemmuseum Wilrica en een deel van cultuurcentrum De Kern. Het park heeft een waterpartij en speeltuin, ingang via de Sint-Bavostraat, Alfons Wellensstraat en Steytelincklei.

1.2 Buiten het centrum

- Begraafplaats Steytelinck met waardevolle monumenten: monument (1921) van de gesneuvelden 1914-1918 van architect Jos Bascourt, monument (1954) van de gesneuvelden 1914-1918/1940-1945 van beeldhouwer Lode Eyckermans, monumentaal kruis (1954) van kunstenaar Gaston Pierre, ingang via het Dokter Donnyplein en de Kerkeveldstraat.
- Moderne kerststal (1962): bronzen beeldengroep van Lode Vleeshouwers die verspreid staat over verschillende locaties in het district. Tijdens de kerstperiode staat de kerststal opgesteld op de Bist.
- Kasteel Schoonselhof met park en begraafplaats: beschermd landschap-dorpsgezicht-monument, voormalig Wilrijks hof van plaisantie, aangekocht door stad Antwerpen (1911), ingericht als de grootste begraafplaats van België (1921) met unieke grafmonumenten, ingang via de Krijgsbaan in Hoboken.

- Kasteel Klaverblad: beschermd landschap-dorpsgezicht-monument, laatste hof van plaisantie in Wilrijk nog bewoond door de adellijke familie Moretus, privé-domein en niet toegankelijk, ligt in een mooie fiets- en wandelomgeving.
- Kerk Sint-Jan Evangelist (1930-1932): beschermd monument, interieur met pijporgel van S. Schumacker uit Eupen (1971), architect Fr. Peeters, ingang via het Kolonel Slaterplein
- Jaina-tempel (in opbouw, 2003): wordt gebouwd in opdracht van de jains, een kleine religieuze groep die in de zesde eeuw voor Christus tegelijk met het boeddhisme ontstond. Bijna alle Indiërs in Antwerpen zijn jains, ingang via de Laarstraat.
- Recidence Elsdonck (1933): beschermd monument, merkwaardig appartementsgebouw aan de Prins Boudewijnlaan nabij de Meerlenlaan, architect Leon Stijnen, privé en niet toegankelijk.
- Les Peupliers: beschermd monument, woning gelegen aan de Populierenlaan ca. 50 meter buiten de districtsgrens maar behorend tot de aangrenzende Wilrijkse woonwijk, enig gebouw van de gerenommeerde architect Le Corbusier in België.
- Begraafpark: gelegen aan de Jules Moretuslei, Kerkhofstraat en Druivenstraat, merkwaardige aanplanting van leilindedreven door Frans Nagels (°1851-+1932), vermaard Wilrijks boomkweker-tuinbouwkundige met internationale vermaardheid, ingang via de Kerkhofstraat en Druivenstraat.
- Kasteel Valaarlof met park: ook wel Hof van Mols genoemd. Het kasteel en de hoeve zijn sinds 1996 eigendom van de Steinerschool die er een afdeling in onderbracht. Het wandelpark is vrij toegankelijk, ingang via de Berkenrijkslaan en het Hof van Mols.
- Fort 6 (1865): behoort tot de fortengordel rond Antwerpen naar een ontwerp van Henri-Alexis Brialmont, eigendom van de Universiteit Antwerpen, gedeeltelijk toegankelijk, ingang via de Edegemsesteenweg en het Universiteitsplein.
- Fort 7 (1865): beschermd monument en erkend natuurreservaat, behoort tot de fortengordel rond Antwerpen naar een ontwerp van Henri-Alexis Brialmont, gedeeltelijk toegankelijk, ingang via de Legerstraat en de Moerelei.

2 RELICTZONES

2.1 Hobokense Polder (R10081)

- **Fusiegemeente:** Antwerpen
- **Historische waarde:**
 - Schor: uitzicht gelijkaardig als bij Ferraris, doch andere functie.
 - Polder: hoofdzakelijk bosaanplant (oorspronkelijke akkers en weilanden zijn verdwenen); beperkt herkenbare perceelsstructuur tot volledig verdwenen perceelsstructuur; wegenpatroon is verdwenen.
- **Esthetische waarde:** Groen en onbebouwd stuk polder palend aan de Schelde en gekneld in verstedelijkt gebied van Antwerpen.
- **Beleidswenselijkheden:** Behoud onbebouwd karakter.

2.2 Fortengordel rechter oever (R10020)

- **Fusiegemeenten:** Antwerpen, Borsbeek, Hemiksem, Mortsel, Wommelgem
- **Puntrelictenassociaties:** Fort 8 (P10399), Fort 4 (P10394), Fort 2 (P10369), Fort van Merksem (P10323), Fort 6 (P10402), Fort 3 (P10383)
- **Historische waarde:**
 - *Forten 2, 3, 4, 5, 6, 7 en 8:* bakstenen forten met reduit in keelgracht, met uitzondering van Fort 8 zijn alle andere forten aangepast/gemoderniseerd; deel uitmakend van Fortengordel daterend van 1859; nog goed herkenbare en relatief gave structuur, soms ten dele aangetast door bebouwing op of rond het fortlichaam.
 - *Fort Merksem:* bakstenen fort met reduit met natte gracht; aangepast; onderdeel van Uitbreiding Fortengordel (1870-1880); structuur goed herkenbaar en relatief gaaf; nu gebouwen op fortlichaam en omringd door volkstuinjes.
 - *Archeologische vondsten:* IJzertijd en Romeins aardewerk nabij Fort 7 en boomstamwaterput (waarschijnlijk volle middeleeuwen) op Fort 6.
- **Verstoring:** Bebouwing van het fortlichaam.
- **Esthetische waarde:** Duidelijk waarneembare bouwwerken (ook temidden van verstedelijkt gebied) met een herkenbare ruimtelijke samenhang.
- **Sociaal-culturele waarde:** In het kader van de Vesting Antwerpen wordt in 1859 een fortengordel van acht forten gebouwd die de agglomeratie tegen een bombardement moet beschermen en een verschanst kamp afbakent waarin het veldleger kan bivakkeren. De forten liggen 2 km uit mekaar en minimum 2,8 km van de omwalling verwijderd. Na 1906 zijn de forten 1 tot 7 aangepast. In het kader van de uitbreiding van de Vesting Antwerpen wordt tussen 1870 en 1880 de Fortengordel uit 1859 uitgebreid met de oprichting van Fort Merksem op de rechtoever en Forten Zwijndrecht en Kruikeke op de linkeroever. Tevens wordt er een defensieve dijk gebouwd. De forten zijn na 1907 met beton versterkt.
- **Beleidswenselijkheden:** Behoud en vrijwaring van forten.

2.3 Kasteeldomeinen Z-ZO Antwerpen + randgemeenten (R10082)

- **Fusiegemeenten:** Aartselaar, Antwerpen, Boechout, Borsbeek, Edegem, Hemiksem, Hove, Kontich, Lint, Morselt, Ranst, Rumst, Schelle, Wommelgem, Lier
- **Ankerplaatsassociaties:** Domein Middelheim-Vogelzang (A10026), Hof ter Linden & Fort 5 (A10027), Domeinen Klaverblad en Cleydael en kasteel van Hemiksem (A10028), Kasteel van Boechout en omgeving (A10029), Domein Groeningenhof en Solhof met omgeving (A10030), Bos van Ranst (A10038)
- **Lijnrelictenassociaties:** KW-lijn: telefoonlijn C12-C18 (L10060), Grote Struisbeek (L10061), KW-lijn: telefoonnet C16-VC11-C15 (L10079), Oude spoorweg Lier - Antwerpen (L10082), KW-lijn: sector Albertkanaal - Lier (L10083)
- **Puntrelictenassociaties:** Jezuïtenhof (P10455), Kasteel Tanghof (P10485), Kasteel Rodenburg (P10460), Kasteel Groeningenhof (P10447), Kasteel Solhof (P10446), Hof ter Beke (P10435), Dorpskern Hemiksem met kerk, pastorij en kasteel (P10442), Lauwhoeve (P10439), Kasteel van Boechout (P10433), Kasteel Weyninxhoven (P10438), Kasteel Cleydael (P10444), Kasteel Bossenstein (P10634), Huis d' Exter (P10366), Kasteel Selsaete (P10372), Kapel O.L.V. van Marpingen (P10451), Huis Altena (P10448), Monnikenhof en Valckenissehoeve (P10434), Schans 16 (P10416), Kasteel Schoonselhof (P10400), Fort 7 (P10401), Kasteel Zevenbergen (P10629), Kloosterhoeve (P10468), Kasteel van Broechem (P10635), Kasteel Boekenberg en Unitas-tuinwijk (P10367), Kasteel Middelheim (P10387), Kasteel Hulgenrode (P10377), Fort 5 (P10404), Kasteel Klaverblad (P10417), Hof ter Linden (P10419), Mussenberghoeve (P10424), Hoeve Driepikkelhoeveweg (P10628), Drogenhof (P10627)
- **Wetenschappelijke waarde:** De Melkkuip: door uitgesproken reliëf van hoger gelegen gronden die een depressie omringen, is er een zeldzame specifieke situatie ontstaan die als een kwel-amfitheater aangeduid wordt; watergebonden vegetatie met zeldzame plantensoorten; zeldzame vogelsoorten.
- **Historische waarde:**
 - *Kasteelparken en onmiddellijke omgeving.* Middelheimpark: bij Vandermaelen een Jezuïtenhof; herkenbare structuur (vnl. drevenpatroon) (cf. Vandermaelen en MGI); volledig ingesloten door bebouwing; stukje van het domein van het Beerschothof is vrijwel onherkenbaar.
 - *Struisbeek - Edegemse Beek:* loop Struisbeek goed zichtbaar door begeleidend opgaand groen; loop Edegemse Beek meanderend en geaccentueerd door opgaand groen; vallei van Edegemse Beek bestaat uit open akkerland met vage authentieke perceelsstructuur, doch vergroot of aangepast, en verspreide hoeven (Vuilen Plas Hoeve, Badaenbroeksche Hoeven, Groeningenhoek Hoeve, e.a.); dreef naar Groeningenhofkasteel is nog aanwezig.
 - *Groeningenhofkasteel:* structuur en opbouw van domein nagenoeg intact; te midden van sterk uitgekleed landbouwland verspreide restanten van perceelsrandbegroeiing en verspreide hoeven (o.a. omwalde Kapputtelhoeve).
 - *Arendnestkasteel:* relatief gave en goed herkenbare parkstructuur (cf. Vandermaelen en MGI); oorspronkelijke perceels- en wegenstructuur van omgevend landbouwland is verloren gegaan, doch aansluitend op vallei van Edegemse Beek (nog gedeeltelijk gesloten karakter).
 - *Schoonselhofkasteel:* relatief gave structuur; park volledig ingesloten door begraafplaatsen; schrans nog goed zichtbaar.
 - *Kasteel van Hemiksem en Klaverblad:* kastelen en parken met herkenbare en relatief gave structuur palend aan open landbouwland met verspreide hoeven, waarvan oorspronkelijk wegenpatroon nog vrij intact en perceelsstructuur gewijzigd.

- *Kasteel Cleydaal*: gaaf kasteelpark aansluitend op vallei van de Vliet met meanderende loop (cf. Vandermaelen en MGI); nabij Jezuïtenhof en kloosterhoeve is wegstructuur en perceelsstructuur nagenoeg identiek als bij MGI.
- *Solhofkasteel*: park en kasteel met relatief gave structuur (cf. Vandermaelen en MGI). Verbrandhof en Zelzaete hof: kasteel met park goed herkenbaar (cf. Vandermaelen en MGI) en aansluitend op vallei van de Diepen Beek, die moeilijk af te lijnen is in het landschap.
- *Kasteel Hulgenrode*: relatief gave parkstructuur (cf. Vandermaelen en MGI). Kasteel Boekenberg: park en kasteel met herkenbare structuur, doch gaafheid verloren door volledige insluiting door bebouwing.
- *Boelare Park*: herkenbare en relatief gave structuur.
- *Kasteel Koeistaart*: structuur goed herkenbaar (cf. Vandermaelen en MGI), bebost park volledig ingesloten door bebouwing en infrastructuur.
- *Hof ter Linden*: bij Ferraris reeds opgetekend; relatief gave parkstructuur en omwalling van nabijgelegen hoeve (ten oosten van park) nog herkenbaar (cf. Ferraris, Vandermaelen en MGI); omringend landbouwland heeft nagenoeg niets meer gemeen met Vandermaele en MGI, doch dient als 'open ruimte'-buffer voor het kasteel.
- *Kasteel Mussenborg*: omweld kasteel met herkenbare en relatief gave structuur (cf. Vandermaelen en MGI).
- *Weyninckkasteel*: geïsoleerd kasteel met herkenbare parkstructuur en lange dreef naar kerk (hof-kerk-relatie) (cf. Ferraris, Vandermaelen en MGI).
- *Huis Altena*: gave en goed herkenbare structuur (cf. Vandermaelen en MGI); volledig ingesloten door bebouwing.
- *Kasteel van Boeichout*: bij Ferraris reeds opgetekend; park heeft nog grotendeels structuur van bij MGI; omliggend landbouwland met herkenbaar wegpatroon en grotendeels gewijzigde perceelsstructuur (cf. Vandermaelen en MGI), vroeger weiland is nu bos (cf. Vandermaelen en MGI).
- *De Melkkuip*: landschap met ongeschonden en ongewijzigd, eeuwenoud voorkomen. Zevenbergsehoeve: bosstructuur intact, maar doorsneden door spoorweg (cf. Vandermaelen en MGI), hoeve ingesloten door bebouwing.
- *Boutersemhof en Broekbos (Kontich kazerne)*: Boutersemhof bij Ferraris en Vandermaelen een kasteel; nu enkel nog restant van eerste omwalling; bos zelfde structuur als bij Vandermaelen en MGI; Nederhoeve reeds bij Ferraris en omweld; omringend landbouwland met kleine perceelsstructuur en restanten perceelsrandbegroeiing.
- *Tanghof*: goed herkenbare structuur (cf. Ferraris, Vandermaelen en MGI); ten dele beschadigd door A1 en oprukkende verkaveling.
- *Kasteel Zevenbergen en Muizenbos*: domeinstructuur en aanpalend bos komen nagenoeg overeen met Ferraris; doorsneden door E313 en verkeerswisselaar.
- *Kasteel Bossenstein en Broechemhof*: bij Ferraris reeds vermeld; toenmalige structuur nog duidelijk herkenbaar; fel uitgekleepte omgeving met nog aanwezige drevenstructuur (cf. Ferraris en MGI); bosrestanten nabij Bossenstein (cf. Ferraris); verstoord door E313 en verkeerswisselaar.
- *Archeologische vondsten*: IJzertijd en Romeins aardewerk ten westen van Klaverblad kasteel, Romeins aardewerk nabij Zinkval (Schelle) (slechts gedeeltelijk in relictzone), Neolithisch materiaal nabij Terbekenhof (Wilrijk), belangrijke Romeinse nederzetting ten oosten van Groeningenhof, sporen van volle middeleeuwen (11de en 12de eeuw) ten zuiden van Arendnestkasteel (slechts ten dele in relictzone), lithisch materiaal ten zuidoosten van Arendnestkasteel (slechts ten dele in relictzone), urnenveld nabij Verbrande Hoeve, houten straatoppervlak uit 17de eeuw en middeleeuwse motte 'Boutersem' nabij Kontich Kazerne (ten noorden van Broekbos), middeleeuwse bewoning 'Tanghof', middeleeuwse motte 'kasteel Weyninckxhoven', Romeinse en middeleeuwse bewoning 'Buizegem' (ten dele in relictzone)

rond Weyninckxhoven), mesolithische site in vallei van Lauwerijkse Beek (ten zuidwesten van Bos van Moretus), belangrijke concentratie Romeins materiaal nabij Asselberg (ten oosten van kasteel van Boechout, slechts ten dele in relictzone), concentratie aardewerk uit IJzertijd nabij Boshoeck (Boechout) (ten dele in relictzone), Romeinse waterputten ten westen van Hoge Aard (ten dele in relictzone gelegen), IJzertijdbewoning ten oosten van Hoge Aard (ten dele in relictzone) en middeleeuwse site in domein Zevenbergen.

- **Verstoring:** Vergravingen in beekvalleien; door de band snijdt sterke bebouwingsdruk kasteelparken af van landelijke omgeving; andere verstedelijkingselementen (golfterrein, infrastructuur e.a.) versnijden relictzone.
- **Esthetische waarde:** Groene vlekken binnen verstedelijkte zone of aansluitend op een beekvallei; vroegere omgeving van kasteeldomeinen is nagenoeg volledig verloren gegaan, waardoor binding met omgeving - op enkele uitzonderingen na - verstoord of onbestaande is.
- **Beleidswenselijkheden:** Behoud kasteeldomeinen en nog bestaande aanpalende landelijke omgeving; vrijwaren van verdere bebouwing(sdruk).

2.4 Scheldevallei van Dendermonde tot Kruibeke (R14001)

- **Fusiegemeenten:** Niel, Schelle, Zwijndrecht, Bornem, Puurs, Sint-Amands, Dendermonde, Hamme, Kruibeke, Temse
- **Ankerplaatsassociaties:** Polder en kasteel van Hingene (A10031), Landschap van de Oude Schelde tussen Bornem en Weert (A10032), Sint-Bernardusabdij (A10033), Vlassenbroekse polder en polder van Kastel, Mariekerke en Sint-Amands (A14002), Schorren van de Durme, de Bunt en monding van de Durme in de Schelde (A14003), Polder van Kruibeke, Bazel en Rupelmonde (A40024)
- **Lijnrelictenassociaties:** Oude Schelde Bornem (L10062), Rupel (L10063), Zielbeek/Bosbeek (L10107), De Vliet/Lippelose Beek (L12001), Schelde (L13401), Durme (L40020), Barbierbeek (L40024), Roggeman (L40087)
- **Wetenschappelijke waarde:**
 - Aantal unieke morfologische en morfogenetische relictvormen: brede afgesneden meanders, donken en oeverwallen, polders. Polder van Bornem tussen Bornem dorp en Oude Schelde: kwartaargeologisch en pedologisch een uniek en waardevol gebied met een rijk bodemarchief.
 - Aantal unieke morfologische en morfogenetische relictvormen: brede afgesneden meanders, donken en oeverwallen, polders. Gedeelte van de Vlaamse Vallei.
 - De steilrand langs de rechteroever: relatief steile helling vormt ongeveer de begrenzing van de Vlaamse Vallei. Linkeroever: alluviale vlakte, grasland, dicht net van drainagegrachten. De afzetting van het alluvium gebeurde tijdens overstromingen van de Schelde. De alluviale gronden zijn ingenomen door grasland en doorsneden door een dicht net van drainagegrachten.
 - Schorren van de Schelde: zeer goed bewaard en herkenbaar. Percelen bos helpen bij de drainering en ontwatering van de polders. Uiterwaarden aanwezig: gebieden die buitendijks liggen en bij hoge vloed nog regelmatig overstroomd worden zodat het alluviatieproces blijft doorgaan.
- **Historische waarde:**
 - *Potentiële archeologische vindplaatsen* aanwezig: bronstijd, ijzertijd, Romeinse periode.
 - *Algemeen polder van Bornem:* er komen veel wielen voor (Grote Kragenwiel, Ketelwiel, Groene Wiel, enz.) en oude dijklichamen (o.a. ter hoogte van Buitenland, Groot Schoor (zijweg Wielstraat) en Notelaardreef). Meeste van deze wielen en dijklichamen zijn bij Ferraris te zien. Polder Tielrode: meersland volgens Ferraris, nu nog herkenbaar, geen perceelsranden

- of bossen aanwezig. Strooksgewijze drooglegging met grote tijdsintervallen (tussen de 13de en de 16de-17de eeuw). Inpoldering is duidelijk af te lezen uit het perceleringspatroon.
- *Turfputten*: dikke veenpakketten worden opgebouwd in verlaten rivierarmen en nadien uitgestoken.
 - *Polder van Kruibeke*: structuur nog zeer identiek en gaaf tov Ferraris. Percelering nog niet gewijzigd, percelen bos nog aanwezig, soms wat uitgebreider tov Ferraris. Groot aantal van de perceelsranden zijn bewaard gebleven.
 - *Rupelmondse kreek*: volgens Ferraris, met bomen langs het noordelijke deel. Polder Temse: richting van de percelering volgens Ferraris, structuur nog duidelijk herkenbaar.
 - **Verstoring**: N16 doorsnijdt polder ter hoogte van Bornem; nieuw kanaal van de Rupel verstoort de polder grenzend aan de Rupel (Fort St.-Marie, Wintam, Engelse Hoek, Ruisbroek). Polder Kastel, Grote Wal : gedeelte van de polder zijn verstoord door serres ("Glazen Dorp"). De Blankaart : percelering gewijzigd tov Ferraris, gedeelte van de polder is gelegen in het ruilverkavelingsgebied Moerzeke (21/12/78).
 - **Esthetische waarde**: Sterk gerichte, smalle vergezichten met grote afwisseling, opgaand groen is ruimtebegrenzend. Overwegend lange, smalle percelen. Percelen bos aanwezig. Soms hebben de dijken een grillig verloop. Gesloten en vrij intact polderlandschap langs de Schelde en stukje Rupel. Polder Kastel, Grote Wal: percelering blok- tot strookvormig, geen perceelsranden, percelen bos aangeplant. Verschillende binnendijken omsluiten de kleine, afzonderlijke polders. Akkershoofd en Groot Broek: kleine percelen met kleine vijvers, waterputten en bebouwing. Gedeeltelijk beplant met bomen. De Roggeman: begroeid met bomen, open landschap met strookvormige percelering. Sterk gerichte, smalle vergezichten met grote afwisseling, opgaand groen is ruimtebegrenzend. Overwegend lange, smalle percelen. Percelen bos aanwezig. Soms hebben de dijken een grillig verloop. Polder van Temse: nu gedeeltelijk beplant met bomen en struiken.
 - **Sociaal-culturele waarde**: Steendorp: resten van steenbakkerijen aanwezig.
 - **Beleidswenselijkheden**: Vrijwaren van bebouwing van om het even welke aard. Beheersen van de recreatiedruk. Bijzondere aandacht voor de gradiënten en toposequenties in het landschap. Accentueren van de waardevolle sites in hun omgeving.

3 ANKERPLAATSEN

3.1 Polder van Kruibeke, Bazel en Rupelmonde (A40024)

- Fusiegemeenten: Kruibeke
- Relictzonesassociaties: Scheldevallei van Dendermonde tot Kruibeke (R14001)
- Lijnrelictenassociaties: Barbierbeek (L40024)
- Puntrelictenassociaties: Dorpskern Bazel (P40178), Kasteel van Wissekerke (P40177), Kasteel Altena (P40180), Graventoren (P40173)

3.1.1 Landschapselementen en opbouwende onderdelen

Geomorfologie/hydrografie

- Microrelief: microrelief
- Macrorelief: markante terreinovergang (rand van de Cuesta van het Waasland)
- Hydrografische elementen: waterloop, beek, vallei, meander, kreek (Rupelmondse Kreek, Barbierbeek, Kapelbeek, Kruibeekse Kreek, Bazelse kreek, Twissels)
- Moerassige gronden: moeras, rietland

Elementen van bouwkundig erfgoed, nederzettingen en archeologie

- Koeren hovingen: park
- Nederzettingsspatronen: plein, gehucht (Bazel)
- Landgoederen: kasteel, toren, muur, kasteelgracht (Kasteel van Wissekerke, Graventoren, Altena)
- Bouwkundig erfgoed: herberg (herberg de Eenhoorn)
- Landbouwkundig erfgoed: hoeve
- Molens: watermolen (getijdewatermolen)
- Kerkelijk erfgoed: kerk, kapel, pastorie (Kerk van Bazel)
- Andere bouwkundige elementen: (Scheepswerf van Rupelmonde, veer over Schelde (2))

Elementen van transport en infrastructuur

- Wegenis: weg, pad, romeinse weg
- Waterbouwkundige Infrastructuur: dijk, brug, sluis, pompgemaal (stoompompgemaal)

Elementen en patronen van landgebruik

- Puntvormig: bomengroep (linden op wegensplitsingen (met kapelletjes))
- Lijnvormig: dreef, bomenrij, houtkant, knotbomenrij, perceelsrandbegroeiing
- Kunstmatige waters: turfput, weel, vijver
- Topografie: repelvormig, historisch stabiel
- Typische landbouwteelten: hoogstam
- Bos: loof, broek, hakhout, hooghout, struweel
- Bijzondere waterhuishouding: polder, buitendijks

3.1.2 Landschapswaarden

- **Wetenschappelijke waarde:** Deel van de Scheldevallei, westelijke grens wordt gevormd door de steile helling van cuesta van het land van Waas. Alluviale gronden, rivierkleiafzetting, veen

aanwezig onder het alluviaal materiaal. Bestaat overwegend uit kleigronden en natte bodems. In de polder van Bazel is een kleine donk in het landschap aanwezig.

- **Historische waarde:** Reeds ingedijkt in de 13de eeuw. Grote overstroming in 1715 zorgde voor het ontstaan van de Kruibekekreek die nu het verlengde van de Barbierbeek vormt en de Rupelmondse en Bazelse kreek. Grondgebruik op het einde van de 18de eeuw overwegend akkerland, nadien toename van kleine percelen weiland en bos. Het perceleringspatroon is vrij goed bewaard. De dijken, dammen en wegen vormen een oud patroon. De dorpskern van Bazel kent samen met het kasteeldomein van Wissekerke een oude ontstaansgeschiedenis. Het Kallebeekveer verbindt de polder van Bazel met Hermiksem.
- **Esthetische waarde:** Het betreft hier een zeer regelmatige percelering met kleine percelen bos, behalve ter hoogte van Bazel, zeer weinig perceelranden. Het is een open tot gecompartmenteerd landschap. De kreken zijn duidelijk op de orthofoto herkenbaar. De oevers van de Rupelmondse kreek zijn met bomen beplant, net noorden ervan ligt een groter bosperceel. De akkers zijn vooral op de donk gesitueerd, daarop aansluitend bevinden zich graslanden die in natte beboste zones overgaan en/ of in stroken langsheen de cuestarand en langsheen de huidige Scheldedijk. Op splitsing van wegen treffen we lindebomen aan waaraan een kapelletje werd gehangen. Vanop de Lange gaanweg kan je het kasteel van Wissekerke bewonderen.
- **Ruimtelijk structurerende waarde:** De polders zijn door de cuesta van het Waasland en de schelde met haar dijken gegrensd. Het betreft een gecompartmenteerd landschap met kleine percelen bos. In de polder liggen verschillende kreken. Een belangrijke beek; de Barbierbeek, is ingedijkt. Op de hogere donken liggen de akkers. De bewoning situeert zich eveneens op de donken en vooral op het cuestafront.

3.1.3 Omschrijving

In Bazel is er slechts sprake van een inpoldering in een geschreven bron in het midden van de 13e eeuw. Vermoedelijk was er reeds voordien een inpoldering geweest omdat historische bronnen ervan gewag maken. De onderverdeling van de polders in "Broekwijken" zijn reeds in de 13e eeuw in gebruik. Vermoedelijk betreft het hier een herinpoldering na dijkdoorbraken ten gevolge van eens stormvloed in 1251. Sindsdien heeft de mens dit zeer laag gelegen gebied blijven beschermen tegen overstromingen. Door de eeuwen heen zijn er weinig gegevens bekend van dijkdoorbraken die een grote invloed hadden op de vorming van het landschap, enkel in het begin van de 18e eeuw is er een grote doorbraak geweest met vorming van de Rupelmondse en Bazelse kreek. Het voorkomen van verschillende wielen langsheen de dijken duidt op andere dijkdoorbraken, vermoedelijk met minder erge gevolgen.

Voor de 13e eeuw bestaan er geen geschreven bronnen over een inpoldering van het gebied. Enkel P. Janssens, een befaamd heemkundige, durft stellen dat de Germanen in de 8e -9e eeuw reeds dijken of dammen hebben aangelegd op de plaats waar nu de "gaanwegen" gelegen zijn. Hij steunde zich trouwens op de naamgeving van "Gaanweg" om dit te staven. Terzelfdertijd zouden "Twissels" zijn aangelegd die parallel verlopen aan deze "Gaewegen". Het zijn gegraven waterlopen die het teveel aan water moeten evacueren. In elk geval bestonden in de 12de eeuw reeds de twissels, dicksloten en bantsloten.

Uit een bron van de 14e-15e eeuw kunnen we met zekerheid stellen dat toen reeds de Barbierbeek in de polder ingedijkt was. Hoogstwaarschijnlijk stond de Barbierbeek rechtstreeks in verbinding met de Schelde, waardoor een indijking noodzakelijk was. Omtrent het grondgebruik in de polder zijn er relatief weinig gegevens. In de tijd van Ferraris is deze hele polder akkerland en niet-permanent-grasland. In de polders van Kruibeke is de structuur bijna nog identiek en gaaf ten opzichte van

Ferraris. De percelering is nog niet gewijzigd, bospercelen zijn nog steeds aanwezig, soms wat uitgebreider tegenover Ferraris. Een groot aantal perceelsranden zijn bewaard gebleven. Ook de krekken zijn zichtbaar op de Ferrariskaarten. Het voornaamste zichtbare geomorfologische verschijnsel in de Kruibeekse polders naast de alluviale klei-afzettingen is een "donk" die zich ongeveer in het midden van de Bazelse polder bevindt en zich parallel met de rivier noord- zuid uittrekt.

De *watermolen van Rupelmonde* zou het grootste binnenrad van het land bezitten. Thans is de molen buiten gebruik en zou hij als streekmuseum zijn ingericht.

In de buurt van deze molen staat de "Graventoren", een ruïne van een waterburcht uit XII, opgericht door de graven van Vlaanderen. Het kasteel werd in 1389 door Filips de Stoute grondig hersteld en verruimd tot een burcht met zeventien torens. Het kasteel werd in 1583 grotendeels verwoest door Marnix van Sint-Aldegonde. De overblijvende torens zullen tot 1647 dienst doen als staatsgevangenis. Het slot deed daarna, tot in 1748 dienst als militaire verschansing, werd zwaar geteisterd maar nooit hersteld. Van de huidige toren is enkel het benedendeel van Doornikse kalksteen origineel. Elk van de vier bouwlagen bevat spitsboog vensters, met baksteen tot schietgaten gedicht. Nog in het zuiden van deze ankerplaats bevindt zich de scheepswerf van Rupelmonde, dat tot het industrieel erfgoed behoort.

De *kerk van Bazel* is een georiënteerde kruiskerk, in het centrum van het dorp gelegen. Ze dateert van 1364, het koor werd in 1560 vervangen door het huidige. De oude zijbeuken worden in 1666 en 1699 terug opgebouwd, de sacristie in 1714. Na een brand in 1879 wordt het koor grondig hersteld en de benedenkerk wordt verruimd.

Het zogenaamde '*Klein Kasteel*' wordt in 1846 gebouwd als twee afzonderlijke woningen. In 1874 worden ze tot één eigendom versmolten en waarschijnlijk aan de buitenzijde ook grondig aangepast. Het staat vlak tegenover de 'Eenhoorn' en is een geslaagde nabootsing daarvan. Van de 'Eenhoorn' is het juist bouwjaar niet bekend. In 1452 speelde het gebouw reeds een rol in de slag om Bazel, toen het als verschansing diende tegen de Franse troepen van Filips de Goede.

Het *kasteel van Wissekerke* is in een 8 hectare groot park gelegen met daarin een ruime vijver waarover een smeedijzeren hangbrug ligt. De ingang van het park wordt door de ingangspoort gedomineerd. Deze geeft op het ZO van het dorpsplein uit. De twee vierkanten baksteenwoontorens in 1832-33 gebouwd, telt twee bouwlagen. Boven de ingangspoort hangt het wapenschild van de families Vilain XIII en de Feltz. Aan weerszijden van de torens grote schietgaten als versiering in de muur. De gekartelde omheining loopt everzijds langs de polderweg tot aan de parkvijver, anderzijds loopt hij door tot tegen de "Eenhoorn". Ook tegen het "Klein Kasteeltje" is een dergelijke muur aangebracht. Het geheel vormt een stemmingsvolle afsluiting van de dorpskom. De voormalige kasteeldreef, ten noorden van het park, mondt in de Kemphoekstraat uit. Op de plaats van het huidige kasteel van Wissekerke stond reeds in 10e eeuw een burcht, die deel uitmaakte van de versterkingsgordel aan de Scheldeoever. In 1238 legde Raas van Basele de funderingen van het nieuwe versterkt kasteel dat in 1510 verkocht werd aan Lieven van Pottelsberghe. In 1562 wordt een kapel in het kasteel ingericht. In 1583 brandde het gedeeltelijk af en in 1590 gebeurden verschillende verbouwingswerken. In 1803 hebben verbouwingswerken plaats, de wal werd met aarde opgevuld die uit de dreef werd aangebracht (vandaar haar diepe ligging) en ook uit het park werd aarde aangevoerd, hierdoor vergrootten de vijvers. Nadien gebeurden er nog verschillende verbouwingswerken aan het kasteel. In het park, met Engelse aanleg, bevinden zich een reeks bakstenen hoevegebouwen. Merkwaardig is vooral de ronde bakstenen duiventoren die kegelvormig was afgedekt. Om de twee delen van het park te verbinden werd speciaal een smeedijzeren hangbrug gemaakt.

3.1.4 Opmerkingen / knelpunten

Bazel ligt de sporthal Dulpop in de polder. Tussen Bazel en Rupelmonde bevinden zich verschillende weekendhuisjes. Langs de Rupelmondse Kreek staan vele vissershutjes. De polders van Kruibeke zullen in de toekomst belast worden met de erfdienstbaarheid als overstromingsgebied door het SIGMA- plan. Deze ontwikkeling zal de huidige landschapswaarden teniet doen en ze sluit niet bij de historische ontwikkelingen aan. De geomorfologische microstructuren zullen onder de slibafzettingen verdwijnen. Door de aan te leggen dwarsdijken en ringdijken zullen de esthetische en cultuurhistorische aspecten verloren gaan.

3.2 Domeinen Klaverblad en Cleydael en kasteel van Hemiksem (A10028)

- Fusiegemeenten: Aartselaar, Antwerpen, Hemiksem, Schelle
- Relictzonesassociaties: Kasteeldomeinen Z-ZO Antwerpen en randgemeenten (R10082)
- Lijnrelictenassociaties: Grote Struisbeek (L10061)
- Puntrelictenassociaties: Schans 16 (P10416), Monnikenhof en Valckenissehoeve (P10434), Kasteel Klaverblad (P10417), Kasteel Cleydael (P10444)

3.2.1 Landschapselementen en opbouwende onderdelen

Geomorfologie/hydrografie

- Microrelief: microrelief, talud
- Macrorelief: macrorelief
- Hydrografische elementen: beek, vallei (Bovenvliet, Hollebeek en Grote Struisbeek)

Elementen van bouwkundig erfgoed, nederzettingen en archeologie

- Koeren hovingen: park, hof (Monnikenhof)
- Landgoederen: kasteel, toren, orangerie, landgoed, muur, ijskelder, kasteelgracht (dienstwoningen, serres, omheiningsmuur, brug)
- Landbouwkundig erfgoed: hoeve, stal, wagenhuis
- Militair erfgoed: schans (2 schansen)
- Kerkelijk erfgoed: kapel (Kapel bij Monnikenhof)

Elementen van transport en infrastructuur

- Wegenis: weg (Geplaveide weg naar kasteel Cleydael)
- Waterbouwkundige Infrastructuur: grachtenstelsel

Elementen en patronen van landgebruik

- Lijnvormig: dreef, bomenrij, hagen, knotbomenrij
- Kunstmatige waters: vijver
- Bos: loof, hooghout

3.2.2 Landschapswaarden

- **Wetenschappelijke waarde:** De wetenschappelijke waarde van deze ankerplaats wordt in de eerste plaats bepaald door de aanwezigheid van heel wat microreliëf, het voorkomen van talrijke kleine landschapselementen, alsook door de restanten historisch stabiel loofbos. Daarnaast is er - dankzij de structuur en typische begroeiing - de nog mooi in het landschap herkenbare vallei van de Vliet.
- **Historische waarde:** De eerste vermelding van 'Kasteel Klaverblad', hof van plaisantie, gaat terug tot 1577. Het huidige kasteel in neo-Vlaamse renaissancestijl dateert van het begin van de 20ste eeuw. Het bijhorende domein, reeds terug te vinden bij Vandermaelen, is gaaf en herkenbaar. Zowel de Klaverbladdreef als de schansen hebben een historische waarde. Hemiksemhof bestaat uit een U-vormig kasteel uit de 18de en 20ste eeuw, omringd door een grote vijver, een geplaveid voorhof en omhaagde grasperken. Ook bijhorende serres, ijskelder en orangerie zijn historisch waardevol. Het aanpalende Monnikenhof omvat een rechthoekig landhuis van 1908 met kapel en beboomd domein. Kasteel Cleydael betreft een vierkante waterburcht uit de 14de tot 17de eeuw, met centrale vierkante binnenkoer. Ook de vele bijgebouwen en het omliggende kasteelpark hebben een belangrijke cultuurhistorische waarde.
- **Esthetische waarde:** Deze ankerplaats omvat 3 gaaf bewaarde kasteeldomeinen binnen een ruimere landelijke omgeving, rijk aan kleine landschapselementen. Dit resulteert in een esthetisch waardevol geheel, waarbinnen de samenhang met de riviervallei van de Vliet overigens nog mooi visueel waarneembaar is.
- **Sociaal-culturele waarde:** Geen.
- **Ruimtelijk structurerende waarde:** De open, landelijke omgeving langs de oost- en zuidkant bepaalt de visuele samenhang met de riviervallei van de Vliet. De Struisbeek met oevervegetatie zorgt voor een visuele en ruimtelijke grens tussen de open ruimte van Groenenhoek en de achterliggende infrastructuur voor recreatie en industrie. De kasteelparken met de aansluitende drevestructuur hebben een belangrijke ruimtelijk-structurerende invloed op de ankerplaats. De waardevolle bosbestanden langs de noord- en zuidzijde zorgen voor een gesloten indruk. Opvallend is de ligging van kasteel Cleydael, op een eiland gevormd door de splitsing van de Vliet.

3.2.3 Omschrijving

Het landschap gevormd door de domeinen 'Klaverblad' en 'Cleydael' en het 'Kasteel van Hemiksem' is gelegen op grondgebied van de gemeenten Aartselaar, Hemiksem en Wilrijk, net ten zuiden van de stedelijke agglomeratie Antwerpen. De begrenzing van deze ankerplaats wordt gevormd door de Sint-Bernardsesteenweg in het noorden, het Schoonselhof en de industriezone Terbekehof in het oosten, de Vluchtenburgstraat in het zuiden en de bewoning van Hemiksem in het westen. Deze ankerplaats wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van drie gaaf bewaarde kasteeldomeinen.

Van het *domein 'Klaverblad'* werd reeds melding gemaakt in 1577, maar het kasteel werd in zijn huidige vorm in neo-Vlaamse renaissancestijl, gebouwd in het begin van de 20ste eeuw. Het kasteel wordt omgeven door een domein met historisch stabiel loofbos, grenzend aan een open, landelijke omgeving langs de oost- en zuidkant. Dit open landbouwgebied met talrijke bomenrijen, dat het kasteel omgeeft, benadrukt de aanwezigheid van de Hollebeek en Struisbeek met hun respectievelijke vallei.

Het *kasteel van Hemiksem*, met goed herkenbaar domein en een mooi drevenpatroon, is gelegen in de oostelijke rand van deze ankerplaats. Het U-vormig kasteel met bijhorende grote vijver, een grotendeels geplaveide voorhof en omhaagde grasperken, dateert uit de 18de en 20ste eeuw. De bijhorende serres, oranjerie en ijskelder werden in verschillende tijdsperiodes toegevoegd. Het gehele gebouwenpatrimonium is gelegen binnen een rechthoekig, omgracht landschapspark met een aantal dreven en historisch stabiel loofbos. Aan de noordzijde van het kasteeldomein grenst het 'Monnikenhof', een rechthoekig landhuis uit 1908 met kapel, gelegen binnen een omgracht en deels omheind en omhaagd, beboomd domein met ook enkele grasperken. Een aantal weilanden rondom het kasteelpark zorgen nog voor een beperkte binding met de landelijke omgeving. Zowel langs de noord-, west-, als oostzijde wordt de ankerplaats begrensd door bewoning. Langs de zuidkant sluit het domein aan op het domein Cleydael, maar de overgang tussen beide is verstoord door de aanwezigheid van een golfterrein.

Het *kasteeldomein Cleydael*, gelegen in de zuidelijke helft van de ankerplaats, kan worden omschreven als een klein kasteeldomein in relatie tot de landelijke omgeving. Het vierkant waterkasteel met trapezoïdaal neerhof, daterend uit de 14de tot 17de eeuw, is gelegen op een eiland gevormd door de splitsing van de Vliet die vanaf dit punt Struisbeek wordt genoemd. Zowel het kasteel als bijhorend baljuwhuis, woning voor soldaten, schuur, atelier, verdedigingstoren en stallen met koetshuis, hebben een belangrijke cultuurhistorische waarde. Het kasteel wordt omgeven door een grotendeels gedichte slotgracht en is toegankelijk via een geplaveide weg en voormalige ophaalbrug. Het grasveld rond het kasteel is afgesloten door een haag die de overgang vormt naar het omliggende bos. De oostkant van het kasteeldomein grenst aan het open, landelijk gebied van Groenenhoek, in het zuiden ligt de reliëfrijke vallei van de Vliet met rietland en aan de rand historische stabiel bos. De aanwezigheid van 2 schansen en een historische hoeve, geven het gebied nog een extra cultuurhistorische waarde. In een weiland ten zuidoosten van de mooie Klaverbladdreef bevindt zich bovendien vermoedelijk een commandobunker uit WOII.

De wetenschappelijke waarde van deze ankerplaats wordt in de eerste plaats bepaald door de aanwezigheid van heel wat microreliëf, het voorkomen van talrijke kleine landschapselementen, alsook door de restanten historisch stabiel loofbos. Daarnaast is er -dankzij de structuur en typische begroeiing- de nog mooi in het landschap herkenbare vallei van de Vliet, die doorloopt in zuidwestelijke richting. De meest dominante elementen in dit landschap zijn ongetwijfeld de kasteeldomeinen en bijhorende dreven. Begrensd door bewoning langs west- en noordzijde en industrie langs oost- en zuidzijde, vormt deze ankerplaats, een belangrijk cluster van schaarse, groene ruimten aan de rand van het verstedelijkte gebied van Antwerpen.

3.2.4 Opmerkingen/knelpunten

Zowel aan de oostkant als centraal in de ankerplaats gaat de gewestplanbestemming (met industriezone en reservatiestok voor grote ring rond Antwerpen) in tegen de natuurwetenschappelijke, cultuurhistorische en esthetische waarde van het gebied. Palend aan de westkant van de Klaverbladdreef ligt een permanent woonwagenveld met beperkte infrastructuur, waarvoor een betere inpassing in het landschap gewenst is.

Een belangrijk gedeelte van de ankerplaats (overgang van Kasteel Hemiksem naar domein Cleydael), is verstoord door de aanwezigheid van een golfterrein. Centraal in de ankerplaats komt een bebouwde zone voor waarvan een gedeelte dient te worden behouden als historisch erfgoed, maar een ander

deel recente bebouwing betreft, die eerder storend is. Voorstel tot herstel van de populieraanplanten door inheemse boomsoorten.

3.3 Domein Middelheim-Vogelzang (A10026)

- Fusiegemeenten: Antwerpen
- Relictzonesassociaties: Kasteeldomeinen Z-ZO Antwerpen en randgemeenten (R10082)

3.3.1 Landschapselementen en opbouwende onderdelen

Elementen van bouwkundig erfgoed, nederzettingen en archeologie

- Koeren hovingen: park (3 parken)
- Landgoederen: kasteel, orangerie, muur, kasteelgracht
- Militair erfgoed: bunker
- Kerkelijk erfgoed: kapel
- Klein historisch erfgoed: standbeeld, gedenkteken

Elementen en patronen van landgebruik

- Puntvormig: bomengroep, solitaireboom
- Lijnvormig: dreef
- Kunstmatige waters: vijver
- Bos: loof

3.3.2 Landschapswaarden

- **Wetenschappelijke waarde:** In alledrie de parken komt een behoorlijk loofbomenbestand voor. Binnen de sterk verstedelijkte rand van Antwerpen, voorziet dit gebied nog in een restant geschikt habitat voor avifauna en knaagdieren.
- **Historische waarde:** De eerste melding van domeinen 'Middelheim' en 'Den Brandt' gaat terug tot de 14de eeuw. Het gebouwenpatrimonium van beide domeinen, waarvan het belangrijkste gedeelte in classicistische stijl, bleef goed bewaard. Van kasteel 'Vogelzang' daarentegen, resten ons enkel 2 dienstgebouwen. Het drevenpatroon van de Middelheimlaan en Beukenlaan is reeds terug te vinden bij op de historische kaart van Ferraris uit 1777.
- **Esthetische waarde:** Relatief groot parkdomein met enkele mooie historische gebouwen, omgeven door sterk verstedelijkt gebied.
- **Sociaal-culturele waarde:** Het Middelheimpark werd reeds in de 18de eeuw omschreven als een park met beelden en vervult nu nog steeds die functie als openluchtmuseum voor beeldhouwkunst.
- **Ruimtelijk structurerende waarde:** De kastelen van Middelheim en Den Brandt zijn samen met het resterende drevenpatroon belangrijke structurerende elementen binnen de dicht bebouwde omgeving van de stedelijke Antwerpse rand.

3.3.3 Omschrijving

De ankerplaats Middelheim-Vogelzang is gelegen in de Antwerpse deelgemeenten Berchem en Wilrijk. De begrenzing van dit landschap wordt gevormd door de ring rond Antwerpen in het noorden, de Craeybeckxtunnel en de infrastructuur van Ziekenhuis Middelheim en de Universiteit Antwerpen in het oosten en zuiden en de Beukenlaan en de bewoning van de wijk Den Brand in het westen.

Domein Middelheim-Vogelzang omvat een relatief groot parkdomein met heel wat bouwkundig erfgoed, temidden van sterk verstedelijkt gebied aan de rand van Antwerpen. Een eerste vermelding van een 'stede te Middelheim', eigendom van de kartuizers, dateert van 1342. Aanvankelijk betrof het een hoeve; volgens een akte van 1499 'een omwaterd huis met stalling en duifhuis'. In 1553 was sprake van een omwaterd stenen huis en in 1563 van een hof van plaisantie.

Het huidige '*Kasteel Middelheim*' werd in de tweede helft van de 18de eeuw opgetrokken in classicistische stijl en vertoont een rechthoekig grondplan. Rond het kasteel loopt een gracht met bruggen aan oost- en westzijde. Tussen de omwallingen bevinden zich tevens een paviljoen, oranjerie en hovenierswoning. Het bijhorende park werd reeds in de 18de eeuw omschreven als een park met beelden en vervult nu opnieuw die functie als openluchtmuseum voor beeldhouwkunst.

Het goed *Den Brandt* werd voor een eerste maal vermeld in 1396 en ontstond waarschijnlijk uit en naast het domein Middelheim. Oorspronkelijk betrof het waarschijnlijk een hoeve met huizing, later een hof van plaisantie en nadien een kasteel. Het laatclassicistisch kasteel Den Brandt werd opgetrokken in 1790, maar kreeg zijn huidige uitzicht tijdens de tweede helft van de 19de eeuw. Het vertoont een rechthoekig grondplan en is samen met de dienstgebouwen in U-vorm geschikt rond een staatsieplein met bloemperken en fontein. Achter het kasteel en de dienstgebouwen bevindt zich het park met waterpartijen en een waardevol bomenbestand.

Van het vroegere *Kasteel 'Vogelzang'* bleven enkel twee dienstgebouwen in classicistische stijl bewaard. Het omliggende park wordt intensief gebruikt voor recreatie (sportvelden, speeltuin, e.d.), maar bezit desalniettemin een nog belangrijk bomenbestand. Het historische drevenpatroon van Beukenlaan en Middelheimlaan vormt binnen het geheel een belangrijk structurerend element. De samenhang van het gehele domein met de vroegere landelijke omgeving is, door de komst van bebouwing en infrastructuur, jammer genoeg volledig verloren gegaan. Niettemin vertegenwoordigt dit parkgebied als restant groene ruimte in de stedelijke rand zowel vanuit historisch, wetenschappelijk als ruimtelijk-structurerend oogpunt een aanzienlijke waarde en vormt het bovendien een rustpunt binnen de omgevende wegeninfrastructuur en dichte bebouwing.

3.3.4 Opmerkingen/knelpunten

Het Nachtegalenpark kent een zeer sterke recreatiedruk met sportvelden, een speeltuin, een dierenpark en 2 tavernen. In de noordoostelijke punt van de ankerplaats ligt een zone waarvoor herstel is gewenst. Hetzelfde geldt voor de percelen, ingenomen door de Antwerpse groendienst.

3.4 Hof ter Linden & Fort 5 (A10027)

- Fusiegemeenten: Edegem
- Relictzonesassociaties: Kasteeldomeinen Z-ZO Antwerpen en randgemeenten (R10082)
- Puntrelictassociaties: Fort 5 (P10404), Hof ter Linden (P10419)

3.4.1 Landschapselementen en opbouwende onderdelen

Geomorfologie/hydrografie

- Microrelief: talud

Elementen van bouwkundig erfgoed, nederzettingen en archeologie

- Koeren hovingen: tuin, park (kasteelpark, tuin bij de kerk)
- Landgoederen: kasteel, orangerie, muur, omheining, kasteelgracht
- Landbouwkundig erfgoed: stal, wagenhuis
- Militair erfgoed: fort (fort 5)
- Kerkelijk erfgoed: kerk (kapel St.-Antonius de Eremit)

Elementen en patronen van landgebruik

- Puntvormig: bomengroep, solitaireboom
- Lijnvormig: dreef
- Kunstmatige waters: vijver (T-vormige kasteelvijver)

3.4.2 Landschapswaarden

- **Wetenschappelijke waarde:** Het bomenbestand van het domein 'Hof ter Linden' heeft een dendrologische waarde.
- **Historische waarde:** Deze ankerplaats betreft een concentratie aan bouwkundig erfgoed uit verschillende perioden met het kasteel 'Hof ter Linden', de kapel St.-Antonius de Eremit en fort V. De eerste vermelding van 'Hof ter Linden' gaat terug tot 1277 en de huidige domeinstructuur is nog gaaf in vergelijking tot de historische kaart van Vandermaelen (1854). De kapel St.-Antonius de Eremit gaat terug tot de 17de eeuw en de westelijke toren zelfs tot de 15de eeuw. Van het fort uit 1868 bleef eveneens nog een belangrijk gedeelte goed bewaard.
- **Esthetische waarde:** Het classicistisch kasteel binnen een gaaf bewaard kasteelpark, in het noorden geflankeerd door het indrukwekkende fort en in het zuiden via een dreef verbonden met den kleine gotische kerk, vormt een esthetisch waardevolle groene ruimte temidden van verstedelijkt gebied.
- **Sociaal-culturele waarde:** De structuur van het fort geeft een goed beeld van de wijze van oorlogvoering in de tweede helft van de 19de eeuw en is een bewijs van de belangrijke rol die Antwerpen vertegenwoordigde in de oorlogsgeschiedenis van België..
- **Ruimtelijk structurerende waarde:** Men herkent hier nog een mooi bewaarde kasteel-kerk relatie, gevormd door een dubbele lindendreef. De samenhang van het fort, het kasteel en de kerk binnen een groene begrenzing, maken deze ankerplaats tot een 'groene en historisch waardevolle enclave' binnen de dichte bewoning van de gemeente Edegem.

3.4.3 Omschrijving

Domein hof ter Linden en fort V zijn gelegen op grondgebied van de gemeente Edegem, in de rand van de stedelijke agglomeratie Antwerpen. De ankerplaats wordt begrensd door de J. De Roorestraat en Vestinglaan in het noorden, de Patronaatstraat, het rusthuis 'Immaculata', de R. Keldermansstraat en de Rogier van der Weydenstraat in het oosten, de Drie Eikenstraat in het zuiden en de Baron de Celleslaan, de Graaf de Fienneslaan en de Parklaan in het westen.

'Domein Hof ter Linden', voor het eerst vermeld in 1277, is een leen- en laathof van het voormalige gehucht Edegem en is gegroeid uit het zogenaamde 'Ter Borch'. Al snel overtrof het dit 'Ter Borch' en groeide het uit tot het dorpskasteel. Het betreft een classicistisch kasteel, omgeven door een nagenoeg rechthoekige omgrachting, en vergezeld van een T-vormige vijver. Het domein is ommuurd en toegankelijk via een centrale smeedijzeren poort in Lodewijk XVI-stijl die uitgaat op het geplaveide neerhof. Aan de oost- en westzijde staan identieke, rechthoekige koetshuizen en stallingen, alsook een rechthoekige orangerie. De noordelijke zijde van het neerhof wordt afgesloten door een beschilderde balustrade van hardsteen met centrale brug. Het domein rond het kasteelgebouw is sterk beboomd en heeft daarmee ook dendrologische waarde. Langs de zuidkant van 'Hof ter Linden' situeert zich een dubbele lindendreef, die de verbinding vormt met de kapel St.-Antonius de Eremijt; we hebben hier dus te maken met een mooi bewaarde kasteel-kerk relatie.

De *kapel St.-Antonius de Eremijt* is een georiënteerde, grotendeels gotische kruiskerk uit de 16de-17de eeuw met een westelijke toren uit de 15de eeuw en zijbeuken van 1888. Waarschijnlijk werd op deze plaats omstreeks 1300 een stenen kerk gebouwd ter vervanging van een kapel; de huidige toren gaat waarschijnlijk terug tot de 15de eeuw. In 1585 brandde de kerk nagenoeg volledig af, uitgezonderd de muren van het schip, transept, koor en de toren zodat wat we vandaag waarnemen grotendeels teruggaat tot de 17de eeuw. Het kerkgebouw wordt omgeven door een omhaagde tuin met struikgewas en bomen.

Langs de noordelijke zijde van domein 'Hof ter Linden' ligt het *fort V*, behorende tot de vooruitgeschoven fortengordel van 8 forten rond Antwerpen, naar een ontwerp van A.H. Brialmont. Het betreft een binnenfort gevormd door 2 halve cirkels met verschillende diameter die met hun basis tegen elkaar gezet zijn. De grootste halve cirkel is naar de vijand gericht, de kleine van de vijand afgekeerd. Centraal ligt de binnenkoer. Rond het fort ligt een droge gracht om een eventuele aanvalder binnen het vuur van de verdedigers te brengen. De Brialmontgordel neemt internationaal gezien binnen de vestingbouwkunde een vooraanstaande plaats in omdat de aanleg een beeld geeft van de wijze van oorlogvoering in de tweede helft van de 19de eeuw.

De concentratie van bouwkundig erfgoed met een lange en/of invloedrijke geschiedenis en gelegen binnen een groene pakstructuur, geeft deze ankerplaats als enclave binnen de bewoning van Edegem, een aanzienlijke historische, esthetische en sociaal-culturele waarde.

3.4.4 Opmerkingen/knelpunten

Doordat deze ankerplaats volledig wordt ingesloten door bebouwing (verstedelijkt gebied), is de vroegere binding met de landelijk omgeving verloren gegaan.